

Uczeń z dysfunkcją wzroku. Istota niepełnosprawności wzrokowej oraz jej funkcjonalne następstwa

Joanna Iza Belzyt
Uniwersytet Gdański

Wyzwania i słabe punkty systemu wsparcia ucznia z niepełnosprawnościami

- szkoły nie w pełni realizują zaleceń z orzeczeń (brak specjalistów, brak „godzin”, ilość i jakość zaleceń)
- zalecenia dyktowane możliwościami szkoły – redukcja wsparcia ucznia
- zajęcia dodatkowe w poradni – dowożenie, czas
- zbyt mało specjalistów w szkole
- sugerowanie rodzicom wybór szkoły specjalnej
- zmiany szkół przez ucznia
- niewystarczająca współpraca szkoły z rodzicami

Rekomendacje

- szkolenia
- dostrzeżenie dziecka i jego potencjału poza niepełnosprawnością
- uwzględnianie roli rodziców
- profesjonalna superwizja (*itinerant teatcher*)
- elastyczność zasobów kadrowych („wypożyczalnia”)
- wypożyczalnie pomocy dydaktycznych

Szkoła specjalna czy ogólnodostępna

- Uczeń niewidomy – częściej szkoły specjalne
- Uczeń słabowidzący – częściej w klasach integracyjnych

Dlaczego?

Argumenty za kształceniem integracyjnym

- Nie mieszkają w internacie, brak rozłąki z rodziną (9 ośrodków w Polsce)
- Poznają życie w społeczeństwie, normy społeczne
- Większa świadomość przynależności do społeczeństwa, zawieranie znajomości z widzącymi rówieśnikami
- Brak lęku przy przejściu ze specjalnych warunków szkoły do otwartej rzeczywistości
- Więcej wrażeń z otoczenia i możliwość ich wymiany

Główne problemy w procesie kształcenia w warunkach integracji

- Brak pełnych kompetencji n-la do pracy z dziećmi o różnych niepełnosprawnościach
- Brak pomocy naukowych (za granicą wypożyczalnie)
- Brak lub za mało zajęć rewalidacyjnych, rehabilitacja wzroku
- Brak nowych rozwiązań metodycznych umożliwiających aktywne i pełne uczestnictwo w zajęciach
- Brak przygotowania n-li do pracy z dz. z niepełnosprawnością wzroku

Znaczenie zmysłów

- Obrona zdrowia i życia
- Przetrawanie gatunku
- Doskonalenie się/ rozwój umożliwiający poprawę jakości życia
- Czerpanie przyjemności/ zapewnienie sobie komfortu psychicznego

Trudności w zakresie procesów regulacji

Proces regulacji -zdolność dostosowywania stanów emocjonalnych i organizowania zachowania w odpowiedzi na to czego dziecko doświadcza

Bojaźliwość/wycofanie się

Niechęć do angażowania się w nowe sytuacje

Płaczliwość/ wybuchy gniewu/histerie

Niepokój ruchowy lub zahamowanie ruchowe

Męczliwość psycho-fizyczna

Upór, grymaszenie

Odmowa współpracy

Bierność i apatia

Problemy z uwagą

Robienie wszystkiego po swojemu (schematyzmy, stereotypie)

Przestrzeganie rutyny w codziennym działaniu (poczucie bezpieczeństwa)

Słabe zainteresowanie otoczeniem

Słabe zaangażowanie w interakcje

Mała aktywność poznawcza

Ubogi repertuar zabaw

Stereotypie

Dysfunkcja wzroku a funkcjonowanie poznawcze

SŁABOWIDZĄCE

- Ograniczenia percepcji wzrokowej
- Trudności z zauważaniem małych obiektów, części składowych większych obiektów
- Problemy z analizą i syntezą wzrokową
- Trudności z zauważaniem wzajemnych relacji pomiędzy elementami
- Trudności w zapamiętywaniu obrazów
- Wolniejszy przebieg procesów percepcji wzrokowej
- Zbyt duża koncentracja na bodźcach wzrokowych (mały udział innych zmysłów)

NIEWIDOME

- Utrata podstawowego źródła informacji o świecie
- Chaos poznawczy (przy nagłej utracie wzroku)
- Konieczność tworzenia nowych map poznawczych i struktur działania w oparciu o informacje pozawzrokowe
- Poczucie utraty światła i barw
- Lękowa wizja rzeczywistości
- Utrata wzrokowej orientacji przestrzennej
- Ucieczka od rzeczywistości
- Utrata estetycznych wrażeń wzrokowych

Dysfunkcja wzroku a funkcjonowanie emocjonalne

NIEWIDOME

- Wyższy poziom lęku – brak przewidywalności zdarzeń
- Wyższy poziom frustracji
- Obniżony poziom ciekawości poznawczej
- Poczucie bezradności i zależności od innych
- Poczucie samotności

SŁABOWIDZĄCE

- Słabsze przystosowanie emocjonalne (poszukiwanie akceptacji)
- Poczucie osamotnienia (zawieszenie między „dwoma światami”)
- Reakcje nerwicowe (wysokie oczekiwania wobec wykorzystania wzroku)
- Wysoki poziom lęku (słabe radzenie sobie z rzeczywistością w oparciu o wzrok)

Dysfunkcja wzroku a funkcjonowanie społeczne

NIEWIDOME

- Brak spontanicznego dążenia do kontaktu z innymi
- Trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (kontekst sytuacyjny, komunikaty niewerbalne, odczytywanie i przekazywanie treści emocjonalnych, uczestnictwo w dialogu)
- Trudności z rozwijaniem współdziałania z innymi
- Trudności integracji ze środowiskiem widzących

SŁABOWIDZĄCE

- Spontaniczne dążenie do kontaktów interpersonalnych/ społecznych (niższa akceptacja przez rówieśników, niższa atrakcyjność w zabawach)
- Wycofanie się z kontaktów społecznych – następstwo negatywnych doświadczeń (izolacja, introwertyzm, niskie poczucie własnej wartości)

Pomoc w kształtowaniu prawidłowej samooceny

Akceptacja dziecka – ocena zachowań a nie osoby

Unikanie etykietowania

Przyzwolenie popełniania błędów (bezpieczna porażka)

Uczenie czerpania korzyści z popełnianych błędów

Towarzyszenie zamiast wyręczania

Podkreślanie mocnych stron

Tworzenie warunków do ujawniania i rozwijania zainteresowań

Dawanie okazji do realizowania się w różnych rolach społ.

Modelowanie pozytywnego nastawienia do siebie, wytrwałości, współpracy, odpowiedzialności

Zachęcanie do samooceny przez porównywanie aktualnych i poprzednich osiągnięć

Udzielanie adekwatnego wsparcia

Bycie otwartym na informacje płynące od dziecka

Wspieranie kreatywności, spontaniczności, pomysłowości

Otwarcie na pomoc specjalistyczną i współpracę z innymi osobami wspierającymi rozwój dziecka

Konsekwencje wynikające z braku wzroku

Dziecko niewidome i słabowidzące:

bez pomocy wzroku nie jest w stanie zauważać efektów swoich działań

nie może doświadczać poczucia skuteczności i kontroli nad otoczeniem

przejawia bardzo słabą aktywność poznawczą i społeczną

informacje docierające do zmysłów są często niekompletne i trudne do interpretacji

koordynacja słuchowo – dotykowa bez pomocy wzroku jest znacznie opóźniona (M. Orkan-Łęcka)

Problemy wynikające z braku wzroku:

Orientacja przestrzenna i poruszanie się

Poznawanie rzeczywistości (bardzo dużych i bardzo małych przedmiotów)

Poznawanie zjawisk

Rozumienie pojęć

Wykonywanie czynności dnia codziennego

Sfera emocjonalna

Funkcjonowanie społeczne

Diagnoza funkcjonalna:

- zebranie informacji o wzrokowym funkcjonowaniu dziecka w jego naturalnym otoczeniu (dom, szkoła, przedszkole, podwórko)
- określenie stopnia i sposobu wykorzystywania wzroku i zakresu samodzielności dziecka (określenie sfer, w których dziecko sobie radzi a z którymi ma trudności)
- badanie wpływu czynników zewnętrznych na sprawność wzrokową dziecka (oświetlenie, kontrast, barwy, porządek przestrzenny, itp)

Obszary oceny

- Funkcjonalna ostrość wzroku i pole
- Wzrokowe funkcje motoryczne i percepcyjne
- Funkcjonowanie w otoczeniu fizycznym
- Czynności związane z porozumiewaniem się
- Czynności życia codziennego i samoobsługa
- Orientacja i poruszanie się
- Czynności związane z nauką
- Czynności związane z pracą
- Czynności związane z czasem wolnym i życiem towarzyskim
- Wykorzystanie urządzeń technicznych ułatwiających widzenie
- Obraz samego siebie
- Umiejętności radzenia sobie
- Jakość życia
- Wpływ uszkodzenia widzenia na osoby bliskie

Przykłady ocenianych funkcji

- **Wzrokowe funkcje motoryczne** – związane z ruchem gałek ocznych
- **fiksacja** – umiejętność utrzymania spojrzenia na obiekcie
- **wodzenie** – prowadzenie wzroku wzdłuż nieruchomego obiektu, np. wokół framugi drzwi, wzdłuż linii
- **śledzenie** – prowadzenie wzrokiem poruszającego się obiektu
- **przeszukiwanie** (jest częściowo motoryczne a częściowo percepcyjne, bo wymaga użycia percepcji)
- **Wzrokowe funkcje percepcyjne**
- odróżnianie figury od tła
- dopełnianie wzrokowe (umiejętność identyfikowania całości na podstawie jakiejś części)
- **Funkcjonowanie w otoczeniu fizycznym**
- czy słabowidzący identyfikuje i wykorzystuje wskazówki w otoczeniu
- czy potrafi przystosowywać otoczenie do swoich potrzeb
- czy potrafi dostosowywać własne zachowanie do warunków w otoczeniu

Uczeń słabowidzący

- Pomimo problemów ze wzrokiem zachował zdolność widzenia jako głównego kanału odbioru informacji
- Wykorzystuje wzrok przy uczeniu się
- Ta sama podstawa programowa
- Te same zasady nauczania

Konsekwencje dysfunkcji wzroku ważne dla nauczyciela

- Trudności w zdobywaniu informacji drogą wzrokową (materiały czytelnicze w standardowych formatach, wizualne pomoce dydaktyczne, poznawanie nowych przedmiotów i zjawisk) – wielkość czcionki, konsystencja, czysto wizualne, odległość od obserwatora
- Ograniczona zdolność odbioru komunikatów pozawerbalnych – pamiętać o tym cały czas!
- Trudności w orientacji przestrzennej i bezpiecznym samodzielnym poruszaniu się (stres, częstszy kontakt z przeszkodami, ból, dyskomfort)

Konsekwencje dysfunkcji wzroku – ważne dla nauczyciela

- Trudności w sprawnym i bezpiecznym wykonywaniu czynności życia codziennego (konieczność stałej uwagi, kontroli docierających bodźców, męczliwość)
- Słabsza podzielność uwagi
- Czas poznania jest dłuższy (ekspozycja)
- Trudności w rozpoznawaniu barw (opis środowiska i kategoryzowanie za pomocą koloru)

Planując zajęcia zawsze pamiętać:

- O następstwach funkcjonalnych dysfunkcji wzroku – wyjaśniać rzeczy oczywiste
- O analizie treści programowych pod kątem problemów konkretnych uczniów wynikających z następstw funkcjonalnych niepełnosprawności wzroku
- O analizie treści programowych pod kątem dotychczasowych doświadczeń i poziomu wiedzy i umiejętności

Jak pomóc uczniom

- Adaptacja materiału czytelniczego, pomocy dydaktycznych do potrzeb ucznia
- Zastosowanie pomocy optycznych i nieoptycznych ułatwiających widzenie

Czynniki oceny i ćwiczenia czytania

1. Możliwości ucznia

- Wiek ucznia
- Wiek rozwojowy
- Możliwości wzrokowe (m.in. ostrość, pole widzenia, motoryka gałek ocznych)
- Funkcjonalne następstwa schorzeń i uszkodzeń układu wzrokowego
- sprawność/um.wzrokowe
- Predyspozycje psychiczne
- Predyspozycje fizyczne

Czynniki oceny i ćwiczenia czytania

2. Warunki zewnętrzne

- Otoczenie (naświetlenie, odległość od tekstu, okulary korekcyjne, pomoce optyczne i nieoptyczne)
- Tekst – czcionka (wielkość, kształt (krój), nasycenie kolorem, zwykła czy WERSALIKI, druk czy *kursywa*, gęstość druku (odstępny) – litery, wyrazy, wersy-, kontrast, rodzaj papieru, układ strony, marginesy, treść, ilustracje)
- Pora dnia, pogoda
- Pozycja ciała i pozycja głowy podczas czytania

Czynniki oceny i ćwiczenia czytania

3. Wykonanie

Tempo

Popełniane błędy (obecność, liczba, rodzaj)

Zrozumienie przeczytanego tekstu

Płynność

Orientacja na stronie

Warunki niezbędne do poprawnej adaptacji

- znajomość funkcjonalnych możliwości ucznia
- dostęp do sprzętu ułatwiającego adaptację
- znajomość obsługi sprzętu
- znajomość wytycznych/ strategii adaptacji
- czas i pieniądze na materiały
- wiedza z zakresu danej dziedziny, której pomoc dotyczy
- motywacja

Przydatne adresy

abcd.edu.pl Portal „ABCD edukacji włączającej” jest częścią projektu „Edukacja, niepełnosprawność, informacja, technologia – likwidowanie barier w dostępie osób niepełnosprawnych do edukacji” prowadzonego przez Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Warszawskiego

cedunis.org.pl celem Fundacji jest wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów niewidomych i słabowidzących, kompleksowe wspieranie rodzin, nauczycieli szkół ogólnodostępnych i integracyjnych oraz wszystkich osób zainteresowanych działaniami na rzecz rozwoju dziecka z dysfunkcją wzroku.

defacto.org.pl Stowarzyszenie powołane do realizacji zadań publicznych w zakresie aktywizacji społecznej, zawodowej i zatrudnienia osób niepełnosprawnych, oraz działań wspomagających osoby niepełnosprawne pod względem szkoleniowym, edukacyjnym, technicznym i informacyjnym.

adaptacje.uw.edu.pl profesjonalna wiedza i rzetelne informacje na temat potrzeb, możliwości i form wsparcia w zakresie edukacji, nowych technologii oraz rehabilitacji osób niewidomych i słabowidzących.